

УДК 371.132 (045)

ПЕДАГОГІЧНА ПРАКТИКА ЯК ЧИННИК ОСОБИСТІСНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Н.В.Уйсімбасва

Анотація. У статті обґрунтовується вплив педагогічної практики на формування особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Ключові слова: розвиток особистості, саморозвиток, самовдосконалення, особистісне самовдосконалення, педагогічна практика, самоосвіта, самовиховання, творчість, творчий потенціал.

Аннотация. В статье обосновывается влияние педагогической практики на формирование личностного самосовершенствования будущего учителя.

Ключевые слова: развитие личности, саморазвитие, самосовершенствование, личностное самосовершенствование, педагогическая практика, самообразование, самовоспитание, творчество, творческий потенциал.

Annotation. The article substantiates the influence of teaching practices on the formation of personal self-improvement of future teachers.

Keywords: the development of personality, self-development, self-perfection, personal self-improvement, teaching practice, self-education, self-upbringing, creativity, creative potential.

Постановка проблеми. Завданням вищої школи на сучасному етапі є перенесення центру ваги освітнього процесу на окрему особистість з метою створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення виявлення і розвитку її здібностей, інтелектуального та творчого потенціалу. Для вищих педагогічних навчальних закладів першочерговим завданням є формування особистості майбутнього вчителя здатного до постійного особистісного та професійного самовдосконалення, готового до безперервної самоосвіти.

На вирішення цих завдань повинна бути спрямована вся організація навчально-виховного процесу вищого навчального закладу. Особливе значення у цьому процесі має педагогічна практика, оскільки вона є провідною як у професійному, так і особистісному становленні майбутнього вчителя. Педагогічна практика в Україні – обов'язкова складова навчального процесу педагогічних інститутів, університетів, педагогічних училищ, інститутів вдосконалення учителів, інститутів післядипломної освіти, яка передбачає професійну підготовку педагогічних кадрів і підвищення їхньої кваліфікації [6, с. 252].

З метою посилення формувальних впливів на процес особистісного самовдосконалення важливого значення набуває проблема організації педагогічної практики, як невід'ємної складової системи особистісного розвитку майбутнього педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню різних аспектів педагогічної практики приділяється достатня увага науковців: умовам вдосконалення педагогічної практики присвячені праці Л.Хомич, Т.Мишківської, В.Чепікова та інших; проблеми організації практичної підготовки майбутніх педагогів розглядаються у працях Б.Бриліна, Н.Казакової, М.Козій, О.Кривов'яз, О.Мельник, Н.Хамської, В.Юрченко та інших; питання впливу практики на формування особистості педагога знайшли відображення в працях О.Щербакова, Е.Гришина, Н.Кузьміної, В.Сластьоніна та інших. Педагогічна практика розглядається як спосіб, процес, результат професійної підготовки майбутнього вчителя, розвиток професійної свідомості, професійно значущих якостей особистості майбутнього педагога.

Проблему оптимізації педагогічної практики як невід'ємної складової системи особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя досліджувала Т.Северіна. Разом з тим, як засвідчує проведений аналіз, питанням особистісного самовдосконалення майбутніх учителів у процесі практичної підготовки приділяється неналежна увага.

Мета статті полягає в обґрунтуванні впливу педагогічної практики на формування особистісного самовдосконалення майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна практика є однією зі складових професійної підготовки майбутнього вчителя, має професійну спрямованість. Вона покликана пробудити інтерес до майбутньої

педагогічної діяльності, позитивне ставлення до професії та сприяє професійному становленню особистості вчителя. Разом з тим, не заперечуючи значення педагогічної практики у професійному розвитку майбутнього вчителя, звертаємо увагу на те, що мова йде про конкретну особистість, яка і визначає певну спрямованість власного розвитку, має власну систему ціннісних орієнтацій.

На нашу думку, всі види педагогічної практики мають вплив на мотивацію та стимулювання студентів до самоосвіти, самовиховання, сприяють розвитку особистісного потенціалу майбутнього вчителя. В контексті означеного слушним є зауваження О.Коник про те, що результатом педагогічної практики повинне бути якісне перетворення особистості майбутнього вчителя і формування основ і передумов його індивідуального стилю майбутньої професійної діяльності [9].

Самовдосконалення особистості ми розглядаємо як форму особистісного розвитку, його прагнення наблизитися до певного ідеалу з метою набуття відповідних рис і якостей. Самовдосконалення має особливу роль у становленні особистості оскільки впливає на здатність людини до пізнання власного «Я», а відповідно до рефлексії над собою [16, с.224].

Ми виходимо з того, що самовдосконалення має соціальну природу оскільки саме у процесі соціалізації індивід засвоює цінності, культурні образи, формує ті якості, які вважає прийнятними для свого соціального оточення. Під час педагогічної практики, виконуючи нову соціальну роль – учителя, студент набуває соціального досвіду. Самовдосконалення як соціальний процес базується на вимогах суспільства та професії до особистості фахівця. Завдяки цьому в студента-практиканта відбуваються суттєві зміни у ціннісній сфері, його «Я-концепції», трансформуються уявлення про себе. Самовдосконалення виникає в результаті активної взаємодії з навколишнім середовищем і забезпечує нову сходинку в розвитку особистості.

Саморозвиток майбутнього вчителя – це процес усвідомленого, цілеспрямованого розвитку себе як педагога, який включає самостійне вдосконалення своїх знань, умінь, особистісних і професійних якостей, що забезпечують особистісне зростання та ефективність професійної діяльності.

Ставлення до власного розвитку, визначається системою особистісних цінностей. Цінності – своєрідний орієнтир особистості в сучасному житті. У той же час О.Сухомлинська акцентує увагу на тому, що «...цінності розглядаються передусім як категорія моралі в найширшому її розумінні» [14, с. 108].

Система цінностей формується на ґрунті вищих соціальних потреб особистості майбутнього вчителя і відповідає способу життя, який надає особистості можливість реалізації певних соціальних та індивідуальних цінностей. За цих умов відбувається зіставлення власної системи цінностей із загальнозначущими нормами та ідеалами. Під час педагогічної практики відбуваються суттєві зміни у ціннісній сфері особистості майбутнього вчителя.

Отже, можемо зробити висновок, що система особистісних цінностей для яких характерний високий ступінь усвідомленості, складається внаслідок інтеріоризації особистістю змісту суспільних цінностей, об'єктивованих у творах матеріальної і духовної культури. Як тільки майбутній вчитель усвідомлює значення та прагне до постійного самовдосконалення, тоді він починає свідомо організовувати своє власне життя, визначати свій власний розвиток, регулювати свою поведінку.

Ефективність процесу саморозвитку, а відповідно і самовдосконалення як найвищої форми усвідомленого саморозвитку особистості, під час педагогічної практики обумовлюється стійкістю самооцінки студента-практиканта. Самооцінка буде стимулювати активність у самовдосконаленні тільки за умови її адекватності. Адекватна самооцінка дозволяє майбутньому вчителю «реально» оцінити власні можливості, виявити сильні та слабкі сторони і як результат, сформулювати мету та завдання власного розвитку та напрями самовдосконалення. Самовдосконалення виявляється у прагненні довести розвиток своєї особистості до образу ідеального «Я», пізнати та проконтролювати себе. Інтерес до особистісного самовдосконалення виникає тоді, коли спрямованість на власний розвиток стає необхідною життєвою потребою особистості.

Формування особистісної потреби в самовдосконаленні пов'язане з розвитком самої особистості і передбачає наявність певних етапів [4, с. 26].

Перший етап – досягнення необхідного рівня самосвідомості. Якщо свідомість як здатність фіксувати у внутрішньому плані знання про світ звернено насамперед назовні, то самосвідомість звернено на носія знання. Така спрямованість зумовлює виділення в знанні про світ знання про себе, як про частину єдиного світу.

Другий етап – на базі самосвідомості формується відносно стійка, деякою мірою усвідомлена, динамічна і живуча система уявлень індивіда про самого себе, на основі якої він будує власне ставлення до навколишнього світу і до себе. Ця самооцінка складає особистісну Я-концепцію, яка на думку О.Діденка, містить компоненти:

когнітивний – відображення своїх якостей, здібностей, зовнішності, соціальної значущості й інше;
емоційний – самоповагу, самозакоханість, самовдоволення, самодостатність;
оцінно-вольовий – підвищення оцінки свого статусу, завоювання поваги, самоствердження [8].

Третій етап – постановка мети самовдосконалення, що є складовою соціальної сутності Я-концепції і утворюється в процесі спілкування та діяльності особистості, під час яких суб'єкт «дивиться, як у дзеркало, в іншу людину» і тим самим уточнює, змінює, удосконалює образ свого «Я».

Усвідомлюючи свої досягнення і недоліки, особистість виявляє прагнення до самовдосконалення, до самоосвіти і самовиховання [10].

Відповідно саморозвиток особистості має діяльний характер оскільки поза її власної активної діяльності, бажання і власних зусиль в роботі над собою її особистісне формування неможливе.

Ми розглядаємо самовдосконалення як цілеспрямовану діяльність майбутнього вчителя щодо саморозвитку власної особистості. Разом з тим, повинне відбутися якісне перетворення свідомості особистості, формування готовності та здатності особистості до цілеспрямованої діяльності, що веде до зміни властивостей особистості, її поведінки, діяльності та відношень щодо прогресивного особистісно-професійного розвитку.

Така діяльність, на думку Н. Беляєвої, повинна:

- 1) спонукати до активності, виявлення ініціативи та творчості;
- 2) включати вчителя в ситуацію, що наштовхує на пошук, ставить його перед необхідністю вирішення складних педагогічних завдань;
- 3) сприяти задоволенню суспільно обумовлених потреб особистості;
- 4) дозволяти досягнути бажаного результату [2, с. 43-44].

Особистісне самовдосконалення, зауважує О.Гірфанов, виступає, в першу чергу, як прояв творчотворювального ставлення людини до самої себе. Воно, власне, є способом творчої взаємодії людини із самою собою, культивуванням нею самої себе через активну участь в основних сферах соціального життя [5, с. 51]. Тому одним із завдань педагогічної практики є розвиток особистісного творчого потенціалу кожного студента.

Творчість, за твердженням В.Гриньової, є визначальною в процесі самовдосконалення, адже вона «дає змогу спробувати розвинути власні сили і можливості, виходячи за межі стереотипних дій і способів і на цій основі просуватися вперед у своїй діяльності» [7, с. 256]. Відповідно творчість людини – це метод самовираження особистості.

На думку В.Сухомлинського, творчість глибоко особистісна, індивідуальна якість, яка пов'язана зі здібностями, талантом педагога. Творчість, зазначає педагог, є могутнім стимулом духовного життя [15, с. 565].

Творчий потенціал особистості як цілісність індивідуальної та соціальної людини забезпечує потребу суб'єкта у творчому саморозвитку і креативній самореалізації. Ймовірність її прояву залежить від особистісної цілеспрямованості людини повною мірою реалізувати свої можливості, від ступеня її внутрішньої волі, від сформованості соціального почуття (дієвість, творчість) [1, с. 30].

До внутрішніх умов, що впливають на розвиток творчого потенціалу, Л.Овсяненко пропонує віднести: потребу майбутнього педагога в творчій діяльності, мотивацію творчості, духовно-ціннісну сферу особистості. Останній фактор, продовжує вона далі, визначає особистість як унікальну цілісну систему, яка володіє потенціалом безперервного саморозвитку та самореалізації. Тобто, актуальний стан творчого потенціалу залежить від внутрішніх зусиль людини заради культивування в собі творчої потенції [11, с. 140-145].

Студент-практикант потребує створення таких умов праці під час педагогічної практики, які б відповідали творчій сутності педагогічної професії та стимулювали творчий потенціал особистості (відчуття суспільної значущості й корисності педагогічної праці; можливість самореалізації через творчу діяльність, реалізація своїх здібностей та ін.). Ми розглядаємо педагогічну практику як етап формування творчої індивідуальності майбутнього вчителя, оскільки вона створює умови, необхідні для розвитку у студентів творчих здібностей, виховання особистості, здатної до саморозвитку.

Самовдосконалення – це поєднання взаємопов'язаних і взаємозалежних процесів: самовиховання як цілеспрямованої активної діяльності, що зорієнтована на формування і вдосконалення у себе позитивних і усунення негативних якостей, та самоосвіти як цілеспрямованої роботи щодо розширення і поглиблення своїх знань, удосконалення та набуття відповідних навичок та умінь. Під час педагогічної практики формується не тільки позитивне ставлення до педагогічної професії, а й розуміння необхідності самоосвіти та самовиховання.

Самоосвіта – це цілеспрямований, безперервний, особливим чином організований процес спрямований на задоволення освітніх потреб особистості. Вона є однією з фундаментальних потреб

особистості, вона набуває сенсу в той момент, коли людина переконується в необхідності систематичних дій, спрямованих на вдосконалення власних знань, умінь, поглядів і переконань, духовного розвитку. Як особливий вид пізнавальної діяльності самоосвіта передбачає позитивну мотиваційну активність, цілеспрямованість і самоорганізованість, високий рівень інтелектуального розвитку, сформованість системи пізнавальних умінь, здатність до бачення проблем, наявність адекватної самооцінки.

Як зазначає П.Підкасітий, самоосвіта передбачає озброєння особистості вміннями і навичками організації власної розумової праці, спрямованої на здобуття нових знань, пізнання реальних предметів і явищ оточуючого світу [12, с. 27].

Головну цінність самоосвіти ми вбачаємо у розвитку у майбутнього учителя здатності до самореалізації творчого потенціалу, спрямованості на саморозвиток протягом усього життя. Під час педагогічної практики готовність до самоосвіти майбутнього учителя формується у процесі відповідно організованої самостійної та науково-дослідницької діяльності. Ефективний вплив на особистісне самовдосконалення науково-дослідної діяльності відбувається за умови індивідуального підходу до студента; забезпечення можливості активної участі студента у виборі теми дослідження; формуванні інтересу до сучасних методів наукових досліджень; забезпечення наступності й неперервності у виконанні роботи; забезпечення конкретності результатів виконаної науково-дослідної роботи.

Позитивні наслідки самоосвітньої діяльності можливі у тому випадку, якщо вона відповідно організована, добровільна й усвідомлюється особистістю як соціальна потреба.

Важливою умовою ефективного впливу на процес самовдосконалення є налагодження суб'єкт-суб'єктних відносин між студентом та методистами, вчителями-наставниками, які повинні спрямовувати студента на процес самовдосконалення, самостійного визначення мети особистісного та професійного самовдосконалення. Ефективність цього впливу залежить від оптимізації підготовки до педагогічної практики, її проведення та аналізу результатів.

З метою оптимізації діяльності студента щодо самовдосконалення під час педагогічної практики Т.Севереніна пропонує оформлення студентом-практикантом картки особистісного зростання, у якій він визначає пріоритети особистісного розвитку за такими напрямками: особливості пізнавальної сфери, особливості емоційної сфери, впевненість у собі та рівень самоприйняття, позитивне ставлення до світу та прийняття інших, самостійність та автономність, мотивація самовдосконалення, позитивні риси, педагогічні характеристики. До умінь, що забезпечують високу продуктивність процесу самовдосконалення майбутнього педагога, на думку науковця, можна віднести: сформовані практичні вміння визначати власні ідеали самовдосконалення, формулювати мету і завдання, обирати засоби, визначати терміни та ресурси самовдосконалення та здійснювати самозміну з подальшим аналізом та корекцією результатів. Розвинені вміння позитивно впливають на посилення мотивації самовдосконалення, зміцнюють віру майбутнього педагога у власні сили та можливості особистісного зростання [13].

Висновки. Відтак, можемо констатувати, що під час організації педагогічної практики необхідно підтримувати постійне ефективне стимулювання особистісного розвитку, потребу в цілеспрямованій самостійності, формування відповідних психологічних якостей майбутнього вчителя, створювати умови щодо реалізації особистісного творчого потенціалу кожного студента.

Педагогічна практика створює сприятливі умови для актуалізації в особистісному досвіді студентів завдань саморозвитку, сприяє чіткому розумінню майбутніми учителями цілей, завдань, шляхів і методів досягнення результатів самовдосконалення та свідомому ставленню до процесу самовдосконалення та самоперетворення.

Подальшого наукового вивчення потребують питання, пов'язані з дослідженням мотивації та стимулювання самовдосконалення майбутніх учителів, а також урахування індивідуальних потреб особистості щодо самоосвіти та самовиховання.

Література

1. Барко В. І. Розвиток здібностей і творчого потенціалу / В. І. Барко // Обдарована дитина. – 2005. – № 1. – С. 27-31.
2. Беляева Н. А. О роли субъективного фактора в формировании интереса к профессии учителя / Н. А. Беляева // Формирование духовных потребностей учащейся молодежи / Вопросы формирования духовной культуры студентов пединститутов // Сборник статей. – Новосибирск, 1976. – С. 8-65.
3. Бех І. Д. Становлення професіоналізму в сучасних соціальних умовах / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – № 3-4. – С. 157.
4. Битянова Н. Р. Культура профессионально-психологического саморазвития / Н. Р. Битянова. – М.: Академия МВД, 1996. – 128 с.

Матеріали міжнародної науково-практичної інтернет-конференції «Теоретичні та методичні засади особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (м. Вінниця, 26-27 листопада 2014 р.)

5. Гирфанов А. С. Организация и методика межличностного диалога в образовательном процессе / А. С. Гирфанов. – Петродворец, 1996. – 162 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
7. Гриньова В. М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) [Текст] : дис... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Валентина Миколаївна Гриньова; Харківський державний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2000. – 416 с.
8. Діденко О. В. Активізація професійного самовдосконалення майбутніх офіцерів / О. В. Діденко // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія. – Вінниця, 2003. – № 8. – С. 165.
9. Коник О. А. Организация педагогической практики студентов педвуза в процессе профессиональной подготовки будущих учителей [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Коник Оксана Анатольевна. – Курган, 1997. – 159 с.
10. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / За ред. Л. М. Проколієнко. – К.: Рад. школа, 1989. – 608 с.
11. Овсяненко Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма / Л. Овсяненко // Соціальна психологія. – 2004. – № 2. – С. 140-145.
12. Пидкасистый П. И. Самостоятельная познавательная деятельность школьников в обучении: теоретико-экспериментальное исследование / П. И. Пидкасистый. – М.: Педагогика, 1980. – 240с.
13. Северіна Т. М. Ціннісна детермінація особистісного самовдосконалення студентів у навчально-виховному процесі вищих педагогічних навчальних закладів [Текст]: дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Тетяна Миколаївна Северіна; державний педагогічний університет ім. П. Тичини. – Умань. – 2012. – 225 с.
14. Сухомлинська О. В. Цінності у вихованні дітей та молоді: стан розроблення проблеми / О. В. Сухомлинська // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 105-111.
15. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п'яти томах / Сухомлинський Василь Олександрович. – К.: Радянська школа, 1977. – 532.с. – (Вибрані твори в п'яти томах; т.4).
2. Уйсімбасва Н. Особистісне самовдосконалення як форма усвідомленого саморозвитку майбутнього вчителя / Наталя Уйсімбасва // Наукові записки. – Випуск 132. – Серія: Педагогічні науки. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. Володимира Винниченка, 2014. – С.222-226.